

SÜREKLİ ACİLİYET REJİMİ VE DÜŞÜNCENİN ÇÖKÜŞÜ

İmdat Demir — Filozof Kirpi

ÖZET

Sürekli Aciliyet Rejimi ve Düşüncenin Çöküşü, modern insanın zamanla, dikkatle ve düşünceyle kurduğu ilişkinin nasıl bozulduğunu anlatır. Metne göre çağ artık insana sakin bir gün sunmaz; bildirimler, son dakika haberleri, kriz dili, sosyal medya öfkesi ve sürekli yetişme baskısı üzerinden insanı zihinsel bir alarm hâline sokar. Bu rejim, yalnızca yoğunluk veya teknoloji meselesi değildir; insanın iç zamanının gasp edilmesidir. Aciliyet, siyaset, medya, bürokrasi ve şirket kültürü tarafından bir yönetim tekniğine dönüştürülür. Acele ettirilen insan daha kolay yönlendirilir, daha az sorgular, daha hızlı taraf olur ve daha çabuk unuttur. Düşünce ise zamana, sessizliğe, beklemeye, ölçmeye ve iç terbiyeye ihtiyaç duyar. İlk tepki çoğu zaman düşünce değil, refleks ve kabile ezberidir. Metin, gündem bağımlılığının hafızayı çürüttüğünü, acıyı içerik malzemesine dönüştürdüğünü ve toplumu sürekli öfkelenen ama derinleşemeyen bir kalabalığa çevirdiğini savunur. Buna karşı yavaş düşünmenin ahlâki önerilir: hemen cevap vermemek, delil beklemek, dinlemek, not almak, unutmaya direnmek ve kendi dikkatinin kapısına bekçi koymak. Yavaşlık burada tembellik değil, zihinsel haysiyet ve ahlâkî dirençtir. Metnin ana fikri şudur: İnsan kendi zamanını geri almadan kendi aklını, hafızasını ve vicdanını geri alamaz.

1

1. ALARM ÇAĞINDA YAŞAMAK

Sabah oluyor.

Ama aslında sabah olmuyor.

Telefonun ekranı yanıyor. Bildirim geliyor. Mesaj düşüyor. Haber patlıyor. Birileri yine bağıyor. Bir yerlerde yine kriz çıkmış. Bir kurum açıklama yapmış. Bir siyasetçi konuşmuş. Bir uzman yorumlamış. Birileri linç edilmiş. Birileri alkışlanmış. Birileri yine unutulmuş. İnsan daha yüzünü yıkamadan dünyanın bütün acelesi gelip göğsüne oturuyor.

Eski zamanlarda gün yavaş açılırdı. Perdeden ışık sızardı. Çaydanlığın sesi duyulurdu. Sokaktan ilk araç geçirdi. İnsan kendi içine şöyle bir bakardı. Uykudan çıkan ruh, bedene yerleşirdi. Şimdi öyle değil. Şimdi gün başlamıyor; saldırıyor. Daha gözümüz tam açılmadan, dünya bizi kendi gürültüsüne çağırıyor. Hatta çağırıyor, çekip sürüklüyor. "Bak" diyor. "Cevap ver" diyor. "Yetiş" diyor. "Kaçırma" diyor. "Hemen bil" diyor. "Hemen tepki ver" diyor.

İşte sürekli aciliyet rejimi tam burada başlıyor.

Bu rejim, sadece yoğunluk demek değildir. Sadece çok iş, çok mesaj, çok haber, çok toplantı demek de değildir. Sürekli aciliyet rejimi, insanın zamanla kurduğu ilişkinin bozulmasıdır. İnsan artık zamanı yaşamaz; zaman tarafından kovalanır. Günü kendi dikkatine göre kuramaz. Dikkati parçalanır. Hafızası bölünür. İradesi gevşer. Kendine ait iç oda, dışarıdan gelen seslerle işgal edilir.

Bir bakıyorsunuz, herkes acele ediyor. Ama kimse nereye gittiğini bilmiyor. Herkes meşgul. Ama bu meşguliyetin ahlâkî, fikrî, insani bir ağırlığı var mı, pek belli değil. İnsanlar koşuyor. Kurumlar koşuyor. Şirketler koşuyor. Medya koşuyor. Siyaset koşuyor. Akademi koşuyor. Sosyal medya zaten yerinde duramıyor. Fakat bu koşunun sonunda bir hikmet doğmuyor. Sadece yorgunluk doğuyor. Sadece sinir doğuyor. Sadece dağınık bir dikkat kalıyor.

Modern insanın trajedisi biraz da burada. Yorgun ama derin değil. Bilgili gibi görünüyor ama kavrayıcı değil. Her şeyden haberdar ama hiçbir şeye gerçekten nüfuz edemiyor. Sürekli uyarılıyor ama aydınlanmıyor. Ekranı parlak, zihni sisli.

Bir çağ düşünün. Herkesin cebinde küçük bir alarm merkezi var. O küçük ekran, artık sadece haberleşme aracı değil. O ekran, çağın komuta odasıdır. Oradan emir gelir. Oradan kaygı gelir. Oradan öfke gelir. Oradan kıyas gelir. Oradan eksiklik duygusu gelir. Oradan "sen geride kaldın" hissi gelir. İnsan ekrana baktığını zanneder. Oysa ekran insana bakmaktadır. Onu ölçer. Onu kışkırtır. Onu dürter. Onu pazara çıkarır. Onu gündemin kölesi yapar.

Bu yüzden mesele teknoloji düşmanlığı değildir. Mesele telefon değildir. Mesele ekran değildir. Mesele insanın zihinsel egemenliğini kaybetmesidir. Bir alet, sahibinin elinden çıkıp sahibini yönetmeye başlamışsa, orada artık teknik değil, iktidar konuşur. Eski dünyada insanın kapısı çalınırdı. Şimdi zihni çalınıyor. Hem de dakikada birkaç kez.

Sürekli aciliyet rejimi, kendini masum gösterir. "Sadece haber veriyorum" der. "Sadece bilgilendiriyorum" der. "Sadece seni güncel tutuyorum" der. Ama işin iç yüzü daha serttir. Bu rejim insana kendi ritmini unutturur. Düşünmenin doğal yavaşlığını bozar. Sabırla bakma kabiliyetini sakatlar. Dikkati uzun süre bir şeyin üzerinde tutma gücünü zayıflatır. İnsan bir metni okuyamaz hâle gelir. Bir meseleyi sonuna kadar takip edemez. Bir fikri içine alıp dinlendiremez. Çünkü zihin sürekli bir sonraki uyarıya hazırlanır.

Bu çağda insanın zihni, sürekli kapısı çalınan bir eve benziyor. Tam oturacak, kapı çalınıyor. Tam düşünecek, telefon titriyor. Tam okuyacak, mesaj geliyor. Tam susacak, haber düşüyor. Tam kendi içine dönecek, dışarının çığı içeri dalıyor. Böyle bir evde huzur olmaz. Böyle bir zihinde derin düşünce kolay kolay doğmaz.

Düşünce aceleyi sevmez. Düşünce biraz gölgede büyür. Biraz sessizlik ister. Biraz bekleme ister. Bir fikrin zihinde dolaşması gerekir. Bir acının içimizde karşılığını bulması gerekir. Bir toplumsal meselenin, ilk öfkenin ötesine geçmesi gerekir. Ama sürekli aciliyet rejimi buna izin vermez. Çünkü bu rejimin en büyük düşmanı beklemedir. Bekleyen insan, hemen teslim olmaz. Bekleyen insan, ilk cümlenin büyümesine kapılmaz. Bekleyen insan, propaganda ile hakikat arasındaki farkı görmeye başlayabilir. İşte aciliyetin asıl korktuğu şey budur.

Acele ettirilen insan, kolay yönetilir.

Bu cümle üzerinde durmak gerekir. Çünkü aciliyet sadece bir ruh hâli değildir; bir yönetim biçimidir. İnsanlar sürekli telaş içinde tutulursa, neyin önemli olduğunu seçemezler. Her şey aynı anda önemli gibi görünür. Her şey kriz gibi sunulur. Her şey son dakika olur. Her şey hemen tepki ister. Böylece insanın öncelik kurma kabiliyeti bozulur. Neyin geçici, neyin kalıcı olduğunu ayırt edemez. Köpükle denizi karıştırır. Gürültüyle hakikati aynı zanneder.

Siyasetin bunu sevmesi tesadüf değildir. Medyanın bunu sevmesi tesadüf değildir. Şirketlerin bunu sevmesi tesadüf değildir. Çünkü sürekli aciliyet, insanı yorar. Yorulan insan daha az sorgular. Daha hızlı inanır. Daha kolay kızar. Daha çabuk taraf olur. Daha kolay unutulur ve daha kolay unutturulur. Zihinsel yorgunluk, çağımızın görünmez itaat biçimlerinden biridir.

Bir toplum düşünün. Her sabah yeni bir skandalla uyanıyor. Öğlene doğru başka bir kriz geliyor. Akşama kadar üç kavga, beş açıklama, yedi yorum, on iki video, kırk ayrı tepki dolaşıma giriyor. Ertesi gün bunların çoğu unutuluyor. Ama unutulurken insanın zihninde bir tortu bırakıyor. Güvensizlik tortusu. Öfke tortusu. Umutsuzluk tortusu. Dağınıklık tortusu. İnsan hiçbir meseleyi tam düşünmeden başka bir meselenin içine atılıyor. Bu artık gündem değil; zihinsel bombardımandır.

Burada en tehlikeli şey, insanın bunu normal zannetmesidir. "Hayat böyle" der. "Çağ böyle" der. "Yetişmek lazım" der. "Geri kalmamak lazım" der. Oysa bazen geri kalmak, insan kalmanın son imkânıdır. Her şeye yetişen insan, çoğu zaman kendine geç kalır. Her gündemi takip eden insan, kendi içindeki büyük meseleyi kaybedebilir. Her çağrıya cevap veren insan, kendi sesini duyamaz hâle gelir.

Modern insanın iç sesi zayıfladı. Çünkü dış sesler çoğaldı. Bir zamanlar insan kendi vicdaniyla, kendi aklıyla, kendi yalnızlığıyla baş başa kalırdı. Bu baş başalık bazen sıkıcıydı, evet. Ama verimliydi. İnsan sıkıntının içinden düşünce çıkarırdı. Şimdi sıkılmaya bile izin yok. Sıkılacak gibi oluyorsunuz, hemen ekran. Bekleyecek gibi oluyorsunuz, hemen video. Yalnız kalacak gibi oluyorsunuz, hemen akış. İç boşlukla yüzleşecek gibi oluyorsunuz, hemen eğlence. Böylece insanın iç dünyası sürekli erteleniyor.

Oysa düşünce biraz da sıkıntıdan doğar. İnsanın kendine tahammül ettiği yerde başlar. İçinde beliren soruya kaçmadan baktığı yerde güçlenir. Bir meseleye hemen cevap vermek yerine onun etrafında dolaştığı zaman derinleşir. Fakat sürekli aciliyet rejimi insanı kendi içinden kaçırır. Ona düşünmek yerine oyalanmayı, anlamak yerine tepki vermeyi, sabretmek yerine kaydırmayı öğretir.

Kaydırmak, çağın en sembolik hareketlerinden biri oldu. Parmağın küçük hareketiyle dünya değişiyor. Bir haberden ötekine, bir öfkeden diğerine, bir yüz ifadesinden başka bir felakete geçiyoruz. Parmak kayıyor, zihin kayıyor, dikkat kayıyor, hafıza kayıyor. İnsan durduğu yerde savruluyor. Beden koltukta oturuyor ama zihin pazaryerinde sürükleniyor.

Bu yüzden alarm çağında yaşamak, sadece hızlı yaşamak değildir. Parçalı yaşamaktır. Kesintili yaşamaktır. Kendi zamanını başkalarının aciliyetine teslim etmektir. İnsan bazen kendi hayatının yöneticisi değil, başkalarının bildirim memuru gibi yaşıyor. Kendi meselesini bırakıyor, başkasının gürültüsüne koşuyor. Kendi düşüncesini bırakıyor, hazır tepkinin içine giriyor. Kendi sorusunu bırakıyor, dolaşıma sokulmuş cevabı kullanıyor.

Böyle bir çağda düşünce nasıl ayakta kalacak?

Bu soru kolay değil. Çünkü düşünceyi çökerten şey artık kaba sansürden ibaret değil. Bazen düşünceyi yasaklamaya gerek kalmaz. Onu hızla, gürültüyle, aciliyetle, bildirimle, meşguliyetle boğarsınız. İnsanların kitaplarını yakmanıza gerek yoktur; dikkatlerini yakmanız yeterlidir. Kütüphaneleri kapatmanıza gerek yoktur; insanları bir sayfada beş dakika tutamayacak hâle getirmeniz yeterlidir. Hakikati tamamen saklamanıza gerek yoktur; onu milyonlarca önemsiz veri parçasının arasına gömmeniz yeterlidir.

Çağın kurnazlığı burada. Baskı artık her zaman kaba kuvvetle gelmiyor. Bazen "güncel kal" diyerek geliyor. Bazen "fırsatı kaçırma" diyerek geliyor. Bazen "son dakika" diyerek geliyor. Bazen "trend bu" diyerek geliyor. Bazen "herkes bunu konuşuyor" diyerek geliyor. Herkesin konuştuğu şeyin gerçekten konuşulmaya değer olup olmadığını sormaya vakit kalmıyor. Çünkü yenisi geliyor. Daha yenisi. Daha acili. Daha parlak olanı. Daha köpüklüsü.

Bu köpük çağında insanın en büyük ihtiyacı derinliktir.

Ama derinlik ucuz değildir. Derinlik zaman ister. Sabır ister. Yalnızlık ister. Yanılmayı göze almak ister. İlk tepkiyi askıya alma terbiyesi ister. Bir meseleyi hemen tüketmek yerine onunla kalma cesareti ister. Aciliyet rejimi ise bütün bunları zayıflık gibi gösterir. "Hızlı ol" der. "Hemen konuş" der. "Tarafını belli et" der. "Susarsan kaybolursun" der. Halbuki bazen susmak kaybolmak değildir. Bazende susmak, zihni kurtarma operasyonudur.

Alarm çağında yaşamak, sürekli dışarıdan çağrılmak demektir. Fakat insan sadece dışarıdan çağrılarak yaşayamaz. Bir de içeriden çağrılması gerekir. Vicdanından. Aklından. Hafızasından. Çocukluğundan. Okuduklarından. Acılarından. Utançlarından. Umutlarından. İnsan bu iç çağrıyı kaybettiğinde, dış dünyanın her düdüğüne koşan yorgun bir varlığa dönüşür.

Bugünün insanı biraz böyledir. Çok koşuyor ama az varıyor. Çok biliyor ama az anlıyor. Çok konuşuyor ama az düşünüyor. Çok tepki veriyor ama az hüküm kuruyor. Çok bağlanıyor ama az temas ediyor. Çok güncel ama az sahibi.

Sürekli aciliyet rejiminin ilk büyük yıkımı budur: İnsan, kendi zamanının efendisi olmaktan çıkar. Sonra kendi dikkatinin efendisi olmaktan çıkar. Ardından kendi düşüncesinin efendisi olmaktan çıkar. Geriye hızlı, sinirli, yorgun, dağınık ve kolay yönlendirilebilir bir insan kalır. Bu insan özgür görünür. Çünkü elinde cihaz vardır. Konuşabilir. Paylaşabilir. Tepki verebilir. Fakat içerden bakınca durum o kadar parlak değildir. Çünkü özgürlük sadece konuşabilmek değildir. Özgürlük, neye ne zaman cevap vereceğini seçebilmektir. Daha da önemlisi, neye cevap vermeyeceğini bilebilmektir.

Alarm çağında insanın en büyük direnişi bazende şudur: Hemen cevap vermemek.

Biraz beklemek.

Biraz susmak.

Biraz düşünmek.

Çünkü düşünce, panik odasında doğmaz. Düşünce, alarm sesiyle büymez. Düşünce, sürekli itilip kakılan zihnin ürünü olamaz. Düşünce için insanın kendi iç saatini yeniden kurması gerekir. Sabahın ilk ışığını bildirimden önce görmek gerekir. Bir metni sonuna kadar okumak gerekir. Bir acıya hemen slogan bulmadan önce ona insan gibi bakmak gerekir. Bir haberi paylaşmadan önce onun kim tarafından, niçin, hangi maksatla dolaşıma sokulduğunu sormak gerekir.

Bu çağda en radikal şey bazende hızlanmak değil, yavaşlamaktır.

Ama bu yavaşlık miskinlik değildir. Bu yavaşlık aklın nefes almasıdır. Bu yavaşlık düşüncenin onurudur. Bu yavaşlık, insanın kendini çağın panik pazarından geri çekip yeniden insan kılma çabasıdır.

Filozof Kirpi: Aceleyle yaşayan insan, çoğu zaman kendi aklının cenazesine yetişir.

2. ACİLİYETİN İKTİDARI

Bir odada düşünmeye çalışan bir insan hayal edin.

Masanın üzerinde yarım kalmış bir kitap var. Yanında not defteri. Birkaç kelime yazılmış. Belki bir cümlenin kuyruğundan tutacak. Belki yıllardır zihninde dolaşan o bulanık meseleye nihayet bir biçim verecek. Tam o sırada kapı açılıyor. Birisi içeri giriyor. "Hemen bakman lazım" diyor. Arkasından başka biri geliyor. "Çok acil"

diyor. Sonra telefon çalıyor. Sonra mesaj düşüyor. Sonra gündem değişiyor. Sonra toplantı saati geliyor. Sonra başka bir haber. Sonra başka bir kriz. Sonra başka bir tepki.

İnsan kalemi eline alıyor, ama cümle doğmadan ölüyor.

Aciliyetin iktidarı tam olarak budur. Düşünceyi yasaklamaz. Ona vakit bırakmaz. Kitabı yakmaz. Okurun dikkatini yakar. İnsana "düşünme" demez. Daha sinsice davranır. "Sonra düşünürsün" der. "Şimdi yetişmen lazım" der. "Şimdi cevap vermen lazım" der. "Şimdi pozisyon alman lazım" der. Böylece düşünce hep ertelenir. Ama ertelenen düşünce bir süre sonra geri dönmez. Çünkü zihin, sürekli acil durumlara cevap veren bir refleks makinesine dönüşür.

Burada aciliyet sadece hayatın doğal telaşı değildir. Bazen yangın çıkar, acil davranmak gerekir. Bazen bir insan hastalanır, beklemek ahlâksızlık olur. Bazen bir felaket kapıya dayanır, hızlı olmak hayat kurtarır. Bunlar başka. Burada konuştuğumuz şey, gerçek acil durum değil; aciliyetin rejime dönüşmesidir. Her şeyin acil ilan edilmesi. Her meselenin panik diliyle paketlenmesi. Her kararın baskı altında alınması. Her itirazın "şimdi zamanı değil" diye susturulması.

İktidarın en sevdiği cümlelerden biri budur: Şimdi zamanı değil.

Ne zaman peki?

Adalet konuşulacak, şimdi zamanı değil. Özgürlük konuşulacak, şimdi zamanı değil. Yolsuzluk konuşulacak, şimdi zamanı değil. Kurumların çürümesi konuşulacak, şimdi zamanı değil. Akademinin suskunluğu konuşulacak, şimdi zamanı değil. Medyanın kepezeliği konuşulacak, şimdi zamanı değil. Her zaman bir kriz vardır. Her zaman bir daha büyük mesele vardır. Her zaman beklenmesi gereken bir an vardır. Böylece hakikatin zamanı hiç gelmez. Çünkü iktidar kendi aciliyetini üretir, sonra o aciliyetin gölgesinde hesap vermekten kaçar.

Aciliyetin iktidarı önce öncelikleri bozar. Neyin gerçekten önemli olduğunu seçme yeteneğini çürütür. İnsan bir sabah uyanır; karşısında on farklı mesele vardır. Hepsi bağırır. Hepsi kendini hayat memmat meselesi gibi sunar. Hepsi hemen tepki ister. Oysa bir toplumun akıllı, her sese aynı şiddette cevap verdiğinde dağılır. Bazı meseleler bekleyebilir. Bazıları bekleyemez. Bazıları köpüktür. Bazıları derin yaradır. Bazıları propaganda gürlüğüdür. Bazıları gerçek çöküştür. Fakat aciliyet rejimi bunların arasındaki farkı ortadan kaldırır.

Her şey aynı anda yanıyorsa, insan hangi yangına su taşıyacağını bilemez.

Bürokrasi bu dili çok sever. Dosya acildir. Toplantı acildir. Talimat acildir. Rapor acildir. Cevap acildir. Ama çoğu zaman bu aciliyetin arkasında gerçek bir zaruret yoktur. Daha çok yönetememe beceriksizliği vardır. Plansızlık vardır. Keyfilik vardır. Yukarıdan gelen emirleri kutsal ferman zanneden küçük memur kibri vardır. Bir kurum düşünün; yıllardır çözmediği problemi son gece herkese "acil" diye yıkar. Bu aciliyet değil, kurumsal ahlâksızlıktır. Çünkü kötü yönetimin bedeli, çalışanların zihnine, bedenine ve aile hayatına ödetilir.

Şirket kültürü de aciliyetin modern mabedidir. Her şey hızlı olmalıdır. Hedefler hızlı büyümelidir. Sunum hızlı hazırlanmalıdır. E-posta hızlı cevaplanmalıdır. İnsan hızlı uyum sağlamalıdır. Burada hız, verimlilik diye pazarlanır. Oysa çoğu zaman insanın içini boşaltan bir tüketim düzenidir. Çalışan sadece emeğini değil, dikkatini, gecesini, hafta sonunu, ruh hâlini de teslim eder. "Takım ruhu" denir, ama istenen şey çoğu zaman sınırsız erişilebilirliktir. İnsan işten çıkmıştır, ama iş onun cebindedir. Mesai bitmiştir, ama mesaj bitmemiştir. Beden evdedir, ama zihin hâlâ şirkette nöbettedir.

Bu yeni kölelik biçimi çok kibar görünür. Zincir yoktur. Kırbaç yoktur. Fakat bildirim vardır. Performans ölçümü vardır. Sürekli ulaşılabilir olma baskısı vardır. İnsan "hayır" dediğinde suçlu hissetmeye başlar. Çünkü aciliyet,

sadece zaman baskısı kurmaz; vicdan gaspı da yapar. Sana dinlenme hakkını bile savunamaz hâle getirir. "Ben de insanım" dediğin anda, seni tembel, yavaş, uyumsuz, negatif, problemlili ilan eder.

Medya ise aciliyet rejiminin borazanıdır. Son dakika bandı, bu çağın mehteridir; durmadan çalar, ama çoğu zaman bizi hakikate değil paniğe yürütür. Haber, bilgi verme işlevinden çıkıp sinir sistemi yönetme işlevine dönüşür. Ekran, insanın anlamasını değil, gerilmesini ister. Çünkü gerilen insan ekranda kalır. Korkan insan izler. Öfkelenen insan paylaşır. Merak eden insan tıklar. Böylece aciliyet ekonomik değere çevrilir. Kaygı para eder. Öfke trafik getirir. Panik reyting yapar.

Sosyal medya bu yapıyı daha da hızlandırır. Orada aciliyet artık merkezi bir kurumdan değil, kalabalığın kendisinden üretilir. Herkes birbirini çağırır. Herkes birbirini dürter. Herkes birbirinden hemen tepki bekler. Bir olay olur. Daha ne olduğu belli değildir. Bilgi eksiktir. Bağlam karışıktır. Ama herkes konuşur. Çünkü susmak risklidir. Susarsan "neredesin?" derler. Hemen konuşursan da çoğu zaman düşünmeden konuşursun. Böylece hakikat değil, refleks dolaşıma girer.

Bu rejimde insanın en önemli yeteneği, düşünmek değil, hızlı pozisyon almak hâline gelir. Ne dediğinin derinliği değil, ne kadar çabuk dediğin önem kazanır. Hatta bazen ilk tepki, en doğru tepkiymiş gibi kutsanır. Oysa ilk tepki çoğu zaman hamdır. İçinde öfke vardır, korku vardır, kabile refleksi vardır, eksik bilgi vardır. Düşünce ise bu ham tepkiyi işleme sanatıdır. Aciliyet rejimi tam da bu işleme süresini ortadan kaldırır.

Siyaset bunu ustalıklarla kullanır. Sürekli kriz üreten siyaset, toplumu sürekli kendi gündemine mahkûm eder. Bir gün güvenlik, bir gün ekonomi, bir gün kimlik, bir gün dış düşman, bir gün iç düşman, bir gün seçim, bir gün beka, bir gün ahlak, bir gün operasyon. Halk nefes alamaz. Muhalefet bile çoğu zaman iktidarın kurduğu aciliyet takvimine göre konuşur. Böylece siyaset düşünce üretme alanı olmaktan çıkar, yangın söndürme sahasına dönüşür. Ama dikkat edin; yangını çıkaranla yangını söndürmeye çağırana bazen aynı akıldır.

Aciliyetin iktidarı en çok da dili bozar. Çünkü acele eden insan ince konuşamaz. Kavramları tartamaz. Cümleyi ölçemez. Delili bekleyemez. Her şey keskinleşir. Herkes hain, herkes kahraman, herkes düşman, herkes mağdur, herkes uzman, herkes savcı, herkes cellat olur. Dilin bu kadar hızlı sertleştiği yerde düşünce geri çekilir. Çünkü düşünce ton ister. Ara renk ister. Tereddüt ister. "Bilmiyorum" diyebilme asaleti ister. Fakat aciliyet rejimi "bilmiyorum" cümlesini zayıflık gibi gösterir. Halbuki düşüncenin en namuslu kapılarından biri bazen budur: Bilmiyorum, bakmam lazım.

Bugünün insanına bu cümle çok görülüyor. Herkes her konuda hemen hüküm vermeye zorlanıyor. Deprem oluyor, herkes şehir plancısı. Savaş çıkıyor, herkes stratejist. Ekonomi bozuluyor, herkes iktisatçı. Bir dava açılıyor, herkes hukukçu. Bir salgın oluyor, herkes bilim kurulu. Bilmek kötü değildir. Konuşmak da kötü değildir. Fakat her konuda anında hüküm verme iştahı, düşünce değil, çağın şişkin egosudur. Bu ego çok ses çıkarır, ama az anlar.

Aciliyetin iktidarı insana şunu fısıldar: Derinleşirsen geç kalırsın.

Hayır.

Asıl derinleşmezsen geç kalırsın. Çünkü yüzeyde hızlı koşan toplumlar, tarihin büyük virajlarında genellikle duvara çarpar. Kurumlarını düşünmeden değiştirenler, şehirlerini düşünmeden büyütenler, eğitimi düşünmeden reforme edenler, hukuku düşünmeden araçsallaştıranlar, teknolojiyi düşünmeden kutsayanlar, sonunda kendi acelelerinin enkazı altında kalır. Aciliyet kısa vadede enerji gibi görünür. Uzun vadede çürüme üretir. Çünkü düşünülmeden yapılan her iş, bir gün daha büyük bir problem olarak geri döner.

Bu yüzden aciliyetin karşısına sadece yavaşlığı değil, ölçüyü koymak gerekir. Her şeyi ağırdan almak değil mesele. Mesele, hızın kimin emrinde olduğunu sormaktır. Hız hakikatin mi emrinde, yoksa manipülasyonun

mu? Hız insanı mı koruyor, yoksa insanı tüketiyor mu? Hız adaleti mi sağlıyor, yoksa hesabı mı kaçırıyor? Hız çözüm mü üretiyor, yoksa düşünme zahmetinden kaçmak için mi kullanılıyor?

Bunları sormayan toplum, her acil çağrıya koşan şaşkın bir kalabalığa dönüşür. Kalabalık hareket eder, ama yön bulamaz. Bağırır, ama cümle kuramaz. Kızar, ama analiz edemez. Yorulur, ama olgunlaşamaz.

Aciliyetin iktidarı tam da böyle bir insan ister. Hızlı ama hafızasız. Tepkili ama düşüncesiz. Meşgul ama etkisiz. Güncel ama köksüz. Konuşkan ama kavrayışsız. Çünkü böyle bir insan, kendini özgür zannederken başkalarının kurduğu takvimin içinde yaşar. Kendi zamanını değil, başkasının acilini taşır. Kendi sorusunu değil, dolaşıma sokulmuş soruları cevaplar.

İnsan, kendi zamanını geri almadan kendi aklını geri alamaz.

Bazen en büyük itaatsizlik, hemen cevap vermemektir. Bazen en güçlü siyasal tavır, gündemin önüne atılan yemi yutmamaktır. Bazen en ahlâklı hareket, "durun, önce anlayalım" diyebilmektir. Çünkü anlamak, panik kültürünün düşmanıdır. Ölçmek, propaganda makinesinin düşmanıdır. Beklemek, manipülasyonun düşmanıdır.

Aciliyet rejimi bizi hep yangın yerine çağırıyor. Fakat belki de önce şunu sormak gerekiyor: Bu yangını kim çıkardı? Kim büyüttü? Kim bundan faydalanıyor? Kim bizi sürekli elinde kova ile koştururken kendi sarayını, şirketini, ekranını, makamını büyütüyor?

Bu soruyu sormayan insan, iyi niyetli bir telaş işçisine dönüşür.

Filozof Kirpi: Her acil çağrıya koşan akıl, sonunda başkasının panik odasında nöbetçi olur.

7

3. DÜŞÜNCENİN ZAMAN İHTİYACI

Bir fikir hemen doğmaz.

Doğmuş gibi görünür bazen. Bir cümle ansızın gelir. Bir kavram zihinde parlar. Bir hüküm dilin ucuna kadar çıkar. İnsan "buldum" zanneder. Fakat çoğu zaman bulduğu şey düşünce değil, ilk tepkidir. Düşünce daha geç gelir. Biraz dolaşır. Biraz bekler. Biraz yaralanır. Biraz susar. Kendini kolay ele vermez. Çünkü düşünce, zihnin aceleyle piyasaya sürdüğü ham mal değildir. Düşünce, içimizde olgunlaşan ağır bir meyvedir.

Bugünün dünyası bunu anlamak istemiyor.

Çünkü çağın ritmi, fikrin ritmine düşman. Her şey hız istiyor. Hemen öğren. Hemen cevap ver. Hemen paylaş. Hemen hüküm kur. Hemen taraf ol. Hemen unut. Bu hızın içinde insan, düşünmeyi de hızlı yapılacak bir işlem zannediyor. Birkaç başlık okumakla anlamış gibi oluyor. Bir videonun ilk otuz saniyesiyle kanaat sahibi oluyor. Bir yorum zincirinden dünya görüşü çıkarıyor. Bir afiştten tarih, bir slogan üzerinden siyaset, bir öfkeden ahlâk üretiyor. Sonra da buna düşünce diyor. Kusura bakmasın çağdaş gürültü efendileri; bu düşünce değil, zihinsel fast-food'dur. Karnı şişirir, akli beslemez.

Düşüncenin zamana ihtiyacı vardır. Bu, romantik bir laf değildir. Çok somut bir şeydir. İnsan bir meseleyi anlamak istiyorsa, onunla kalmalıdır. Üzerine eğilmelidir. İlk görüntüye aldanmamalıdır. Bir olayın görünen yüzüyle yetinmemelidir. Olayın öncesine, arkasına, diline, çıkar ilişkilerine, tarihsel tortusuna, insani bedeline bakmalıdır. Bütün bunlar zaman ister. Hatta sadece saat zamanı değil; ruh zamanı ister. Zihnin yavaş yavaş açılması gerekir.

Bir çay demlenirken bile zamana ihtiyaç duyuyor. Hamur mayalanırken beklemek gerekiyor. Bir tohum toprağın altında görünmeden çalışıyor. Ama biz düşüncenin ekrana dokunur dokunmaz hazır olmasını

istiyoruz. Bu acelecilik biraz komik, biraz trajik. İnsan çayın demini bekliyor da fikrin demini beklemiyor. Sonra ortaya kekremesi hükümler çıkıyor. Çay bile intikamını alır; akıl almaz mı?

Düşünce, ilk tepkiyi askıya alma terbiyesidir.

Bu çok önemlidir. Çünkü insanın ilk tepkisi çoğu zaman kendisine ait değildir. Ailesinden gelir. Mahallesinden gelir. Korkularından gelir. Politik kabilesinden gelir. Dini, ideolojik, sınıfsal, kültürel alışkanlıklarından gelir. İlk tepki, zihnin derin sesi olmayabilir; bazen sadece içimize yerleşmiş eski bir otomatik cevaptır. Düşünmek, işte bu otomatik cevabı hemen kutsamamakla başlar. İnsan kendine şunu sorabilmelidir: Ben şimdi gerçekten mi düşünüyorum, yoksa bana öğretilmiş refleksi mi tekrar ediyorum?

Bu soru kolay sorulmaz. Çünkü insan kendi refleksini fikir sanmayı sever. Kendi öfkelerini ahlâk, kendi aidiyetini hakikat, kendi ezberini ilke zanneder. Sürekli aciliyet rejimi de bunu besler. Acele ettirilen insan kendi içine bakamaz. Kendine yakalanamaz. Kendini sorgulayamaz. Hemen cevap verir ve rahatlar. Oysa düşünce, rahatlatmak için gelmez. Bazen rahatsız eder. Bazen insanın koltuğunu altından çeker. Bazen sevdiği cevabı elinden alır. Bazen yıllardır taşıdığı kanaatin pasını gösterir.

Bu yüzden düşünce biraz acı verir.

İyi düşünce, insanı kendisiyle karşılaştırır. Bir meseleyi gerçekten düşünmeye başladığınızda sadece dış dünyayı değil, kendi iç düzeninizi de görürsünüz. Hangi kelimelerle kandırıldığınızı, hangi imgelerle yönlendirildiğinizi, hangi korkularla hizaya sokulduğunuzu, hangi öfkelerle kullanıldığınızı fark edersiniz. Bu fark ediş için zaman gerekir. İnsan bir bildirim aralığında kendini tanıyamaz. Bir sosyal medya tartışmasının gazıyla hakikate varamaz. Hakikat biraz soğukkanlılık ister. Biraz iç disiplin ister. Biraz da yalnız kalma cesareti ister.

Yalnızlık burada yanlış anlaşılmasın. Düşünce dünyadan kaçmak değildir. Tam tersine, dünyaya daha sahici biçimde dönebilmek için bir süre gürültüden çekilmektir. İnsan pazardan eve eli dolu döner, ama önce sofrayı kurmak gerekir. Çağ bize sürekli malzeme taşıyor. Haber, veri, görüntü, yorum, istatistik, kavga, iddia, ifşa... Hepsi geliyor. Fakat mutfak yok. Pişirme yok. Sofra yok. Sindirme yok. Malzeme yığılıyor, yemek çıkmıyor. Bilgi kalabalığı var, idrak sofrası yok.

İşte düşüncenin zaman ihtiyacı burada belirir. Bilgiyi fikre çevirmek için aralık gerekir. O aralık kaybolduğunda insanın zihni depoya döner. Her şey üst üste atılır. Bugünkü insanın zihni çoğu zaman böyledir. Yığınla bilgi, yığınla görüntü, yığınla ses, yığınla yarım cümle. Ama bunların arasında bağ kuracak sakin bir merkez yok. İnsan çok şey duyar, az şey anlar. Çok şey görür, az şey seçer. Çok şey okur gibi yapar, az şey içinden geçer.

Düşünmek, bağ kurma sanatıdır.

Bir olay ile başka bir olay arasındaki gizli akrabalığı görmek. Bir kelimenin arkasındaki iktidarı sezme. Bir kurumun çürümesiyle bir çocuğun geleceği arasındaki bağı kurmak. Bir ekonomik kararın, bir mahallenin ahlâkını nasıl değiştirdiğini fark etmek. Bir eğitim politikasının yalnız okulda değil, evde, sokakta, dilde, rüyada nasıl sonuç verdiğini anlamak. Bunlar hızla olmaz. Bunlar yavaş bakış ister. Hızlı göz yüzeyi görür. Yavaş göz yapıyı görür.

Sürekli aciliyet rejimi bize yüzeyi dayatıyor. Parlak olanı, hızlı olanı, çok paylaşılanı, çok bağıranı, çok tıklananı öne çıkarıyor. Oysa hakikat çoğu zaman en parlak yerde durmaz. Bazen kenardadır. Bazen sessizdir. Bazen bir istatistiğin dipnotundadır. Bazen bir çocuğun yüzündedir. Bazen bir yaşlının suskunluğunda. Bazen bir dosyanın unutulmuş sayfasında. Bazen kimsenin trend yapmadığı bir küçük haksızlıkta. Acele eden göz bunları kaçıır.

Bu yüzden düşünce dikkat ister.

Dikkat, bakmakla aynı şey değildir. Bakmak gözün işidir. Dikkat, ahlâkın da işidir. Neye bakacağını seçmek, neyi önemseyeceğini bilmek, neyin peşine düşeceğine karar vermek bir karakter meselesidir. Dikkati olmayan insan kolayca sürüklenir. Her yeni gürültünün arkasından gider. Her öfke dalgasına kapılır. Her gündem parıltısını hakikat sanır. Dikkat sahibi insan ise hemen koşmaz. Önce durur. Kokusunu alır. Nereden geldiğine bakar. Kimin işine yaradığına bakar. Hangi yarayı örttüğünü, hangi yarayı açtığını anlamaya çalışır.

Düşünce ile ahlâk burada birbirine bağlanır. Çünkü acele hüküm çoğu zaman haksızlık üretir. Bir insan hakkında erken karar vermek, bir olayı bağlamından koparmak, bir topluluğu tek görüntüyle mahkûm etmek, bir meseleyi ilk duyduğumuz haliyle taşlamak ahlâkî bir problemdir. Hız sadece zihni bozamaz; adalet duygusunu da sakatlar. Düşüncenin zamana ihtiyacı bu yüzden sadece entelektüel bir ihtiyaç değildir. Aynı zamanda adalet ihtiyacıdır.

Bir şeyi anlamadan yargılamak, çağın en yaygın kötülüklerinden biridir.

Üstelik bu kötülük kendini erdem gibi sunar. "Duyarlı olmak" denir. "Tepki göstermek" denir. "Sessiz kalmamak" denir. Elbette zulme sessiz kalınmaz. Haksızlık karşısında miskinlik ahlâk değildir. Fakat duyarlılık ile acelecilik aynı şey değildir. Duyarlı insan görür, dinler, ölçer, sonra konuşur. Aceleci insan ise çoğu zaman kendi öfkesinin reklamını yapar. Bir acıyı anlamak yerine o acı üzerinden kendini görünür kılar. Bu da başka bir ahlâksızlık biçimidir. Parlak, gürültülü ve alkış seven bir ahlâksızlık.

Düşünce biraz mahremiyet de ister. Her fikir doğar doğmaz teşhire çıkarılırsa büyüyemez. Bazı fikirler taslak halinde kalmalı. Bazı cümleler defterde beklemeli. Bazı sorular içimizde dolaşmalı. Bazı cevaplar hemen paylaşılmamalı. Çünkü erken ilan edilen fikir, çoğu zaman çevrenin alkışına ya da yuhalamasına göre şekil değiştirir. İnsan daha düşünmeden beğeniye bakar. Daha anlamadan etkileşim ölçer. Böylece fikir kendi iç hakikatinden değil, dış tepkinin pazarından beslenir.

Bu pazar çok kalabalık. Ama kalabalık, hakikatin garantisi değildir. Bir cümleyi bin kişinin beğenmesi, o cümleyi doğru yapmaz. Bir yalanın hızlı dolaşması, onu hakikat kılmaz. Bir fikrin trend olması, onun derin olduğunu göstermez. Bazen en değerli fikir, uzun süre az kişi tarafından anlaşılır. Bazen bir düşünce, önce yalnız kalır. Önce hor görülür. Önce gülünç bulunur. Çünkü çağın hızı, henüz olgunlaşmamış gözlerle hükmeder. Derinlik ise çoğu zaman geç anlaşılır.

Bu yüzden düşünür dediğimiz insan biraz geç kalan insandır. Gündeme geç kalır, ama hakikate yaklaşır. Tepkiye geç kalır, ama hükmü sağlam kurar. Kalabalığın sloganına geç kalır, ama meselenin köküne iner. Elbette bu geç kalış tembellik değildir. Bu, iç hazırlıktır. Bir marangozun ağacı ölçmesi gibi. Bir cerrahın kesi atmadan önce nefesini ayarlaması gibi. Bir şairin kelimeyi hemen kullanmayıp ağzında çevirmesi gibi. Düşünce de kelimeyi, olayı, acıyı, delili, hafızayı ölçer. Ölçmeden kesen akıl, kasaplığa başlar.

Sürekli aciliyet rejimi ise ölçüyü sevmez. Çünkü ölçü, iktidarın hızını keser. Ölçü, medyanın paniğini bozar. Ölçü, sosyal medyanın linç iştahını yavaşlatır. Ölçü, şirketin sınırsız erişim arzusuna "dur" der. Ölçü, siyasetin kriz ticaretini teşhir eder. Ölçü, insanın kendi egosunu da hizaya çağırır. Bu yüzden düşünmek sadece zihinsel faaliyet değil, bir direnç biçimidir.

Bugün düşünceyi savunmak, zaman hakkını savunmaktır.

İnsanın okuma hakkı vardır. Susma hakkı vardır. Cevabı erteleme hakkı vardır. "Bilmiyorum" deme hakkı vardır. "Araştıracağım" deme hakkı vardır. Gündemin önüne koyduğu her tabağı yememe hakkı vardır. Kendi aklını başkasının aciliğine kiraya vermeme hakkı vardır. Bu haklar yasal metinlerde yazmaz belki, ama insan kalmanın iç anayasasında yazılıdır.

Düşüncenin zamanı gasp edildiğinde, toplumun kaderi de hafifler. Hafif toplum, kolay savrulur. Kolay kandırılır. Kolay kızdırılır. Kolay unutmaya ikna edilir. Oysa ağır düşünen toplum, hemen teslim olmaz. Geç öfkelenir belki, ama öfkelenildiğinde nedeni vardır. Geç konuşur belki, ama konuştuğunda cümlesi yerindedir. Geç karar verir belki, ama verdiği kararın arkasında durur.

Bize gereken biraz bu ağırlıktır. Kurşun gibi ağır, taş gibi kaba bir ağırlık değil. Demlenmiş bir aklın ağırlığı. Kendi zamanını geri almış bir insanın ağırlığı. Her sese koşmayan, her alarma inanmayan, her aciliyeti hakikat sanmayan bir zihnin ağırlığı.

Çünkü düşünce, acelenin çocuğu değildir.

Düşünce, dikkat terbiyesinin, sabır ahlâkının, iç sessizliğin ve zamana saygının çocuğudur. Onu aceleyle getirirseniz, elinizde fikir değil, köpük kalır. Köpük parlar, sonra söner. Düşünce ise yavaş doğar, ama doğduğunda insanın içindeki karanlık odaya bir lamba asar.

Filozof Kirpi: Aklın meyvesi aceleyle koparılırsa, insan hakikati değil, hamlığını ısıtır.

4. GÜNDEM BAĞIMLILIĞI VE ZİHİNSEL ÇÖKÜŞ

Gündem artık dışarıda duran bir şey değil.

Eskiden gündem takip edilirdi. Gazete alınırdı. Radyo açılırdı. Televizyonda ana haber beklenirdi. İnsan gündeme belli bir kapıdan girer, belli bir saatten sonra da o kapıyı kapatırdı. Şimdi kapı yok. Duvar yok. Eşik yok. Gündem insanın cebinde, yatağında, mutfağında, masasının üzerinde, otobüste, kahvede, tuvalette, uykusunun kenarında. İnsan gündemi takip ettiğini sanıyor. Oysa çoğu zaman gündem insanı takip ediyor.

Sabah uyanıyorsun. Daha zihnin kendi yerine oturmadan bir haber geliyor. Bir öfke çağrısı. Bir skandal. Bir kriz. Bir kavga. Bir operasyon. Bir açıklama. Bir görüntü. Bir kesit. Bir iddia. Bir yalanlama. Bir başkasının yorumu. Sonra yorumun yorumu. Sonra o yorumun üstüne kurulan başka bir linç. Sonra biri çıkıp herkesi sakin olmaya davet ediyor, ama o sakinlik çağrısı bile yeni bir kavganın yakıtı oluyor. Gün bitmeden zihnin küçük bir savaş alanına dönüyor. Kim kazandı belli değil. Ama insan kaybetti, o kesin.

Gündem bağımlılığı böyle bir şeydir. İnsan sürekli dışarıdan uyarılmadan duramaz hâle gelir. Sessizlik huzur değil, eksiklik gibi gelir. Telefonu birkaç dakika kontrol etmeyince bir şeyi kaçırmış hisseder. Bir tartışmaya girmeyince geride kalmış hisseder. Bir kriz hakkında konuşmayınca sanki ahlâken noksan kalmış gibi utanır. Bu artık bilgi ihtiyacı değildir; bağımlılıktır. Tıpkı şeker gibi, nikotin gibi, kumar gibi. Kısa bir haz verir, sonra insanı daha aç, daha huzursuz, daha dağınık bırakır.

Gündem bağımlısı insanın dikkati kendi elinde değildir. Bir olay olur, oraya koşar. Başka bir olay olur, hemen ona döner. Üçüncü bir başlık çıkar, önceki iki mesele unutulur. Dördüncü patlar, hepsi silinir. Zihin bir yerden bir yere savrulur. Ama bu savrulma insana hareket ediyormuş hissi verir. Oysa hareket etmek başka, sürüklenmek başkadır. Gündem bağımlısı toplum yürümüyor; sürükleniyor. Hem de çoğu zaman kimin çektiğini bilmeden.

Bu sürüklenmenin en ağır sonucu, hafızanın çürümesidir. Çünkü sürekli yeni kriz üreten düzen, eski krizin hesabını kapatmadan yenisini önümüze koyar. Dün ne konuşuyorduk? Geçen hafta hangi adaletsizliğe öfkelenmiştik? Bir ay önce hangi skandal bizi çıldırtmıştı? Hangi sözler verilmişti? Kim ne demişti? Hangi dosya unutuldu? Hangi çocuk sustu? Hangi yoksul görünmezleşti? Hangi haksızlık gündemin alt katına gömüldü? Bunları hatırlamak zorlaşır. Çünkü gündem, hafızaya düşmandır. Daha doğrusu bu tür bir gündem, hafızayı sürekli taze köpükle örter.

Hafızasını kaybeden toplum, ahlâkını da kaybetmeye başlar. Çünkü adalet hafızasız olmaz. Hesap sorma hafızasız olmaz. Tutarlılık hafızasız olmaz. Bir toplum her sabah yeni bir öfkeye uyanıp her akşam eski öfkesini unutuporsa, orada vicdan da yavaş yavaş eğlence formatına dönüşür. Herkes öfkelenir, herkes paylaşır, herkes birkaç saatliğine duyarlı olur, sonra başka bir görüntü gelir. Acı dolaşıma girer, tüketilir, unutulur. İnsanlık bile içerik formatına sıkıştırılır. Bu çağın en pespaye mahareti budur: Acıyı bile akış malzemesine çevirmek.

Bir annenin feryadı, bir çocuğun yoksulluğu, bir işçinin ölümü, bir ormanın yanışı, bir öğrencinin çaresizliği, bir mahkeme koridorundaki adaletsizlik... Hepsi kısa süreli bir duygulanma nesnesi hâline gelebilir. İnsan izler. Üzülür. Paylaşır. Kızır. Sonra kaydırır. İşte o kaydırma hareketi, çağın vicdan kırığıdır. Parmak gider, görüntü gider, acı gider. Ama geride insanın içinde küçük bir taş kalır. O taşlar birikir. Sonra toplum duygusal olarak nasır tutar. Her şeyi görür, ama artık gerçekten sarsılmaz.

Bu nasırlaşma, zihinsel çöküşün duygusal tarafıdır. İnsan sürekli felaket görüntüsü gördüğünde daha merhametli olmaz; bazen daha uyuşuk olur. Çünkü insan ruhu sınırsız uyarana dayanamaz. Her gün kriz, her gün kavga, her gün cinayet, her gün haksızlık, her gün hakaret, her gün yıkım... Bir süre sonra zihin kendini korumak için kapanır. İnsan hissizleşir. Bu hissizlik ahlâksızlıktan doğmayabilir; yorgunluktan doğar. Ama sonuç değişmez. Hissiz toplum, haksızlığa karşı daha az direnç gösterir.

Gündem bağımlılığı sadece duyguyu değil, düşünce biçimini de bozar. Çünkü gündem hızlı tüketilir. Hızlı tüketilen şey derin analiz istemez. Başlık yeter. Görüntü yeter. Kısa kesit yeter. Birinin öfkeli cümlesi yeter. Birkaç saniyelik video, uzun bir tarihsel bağlamın yerine geçer. Bir fotoğraf, bütün karmaşık ilişkileri siler. Bir etiket, düşüncenin yerini alır. İnsan artık meseleleri kavramlarla değil, etiketlerle düşünüyor. Etiket hızlıdır. Kolaydır. Konforludur. Ama çoğu zaman zalimdir.

Etiket, insanı zahmetten kurtarır. "Şu böyledir, bu şöyledir, onlar zaten öyle, bunlar zaten böyle." Bitti. Düşünmeye gerek yok. Dinlemeye gerek yok. Bağlama gerek yok. Tarihe gerek yok. Delile gerek yok. Gündem bağımlısı zihin bu etiketlerle çalışır. Çünkü hızlı tepki için kısa yol gerekir. Fakat düşünce kısa yoldan hoşlanmaz. Düşünce bazen patikaya girer, dolanır, çamura batar, geri döner, yeniden bakar. Gündem ise otoyol ister. Bas gaza, bağır, geç.

Bu yüzden gündem bağımlılığı, slogan ahlâkını büyütür. Slogan bazen gereklidir; kalabalığı uyandırır, ortak bir çağrı kurar. Ama slogan düşüncenin yerine geçtiğinde felaket başlar. Çünkü slogan keskindir, kısa ömürlüdür, ayrıntıyı sevmez. Slogan meydana işe yarayabilir; fakat kitap masasına oturduğunda nefesi yetmez. Bugünün insanı ise meydan sloganını zihin yöntemi hâline getirdi. Her meseleye sloganla yaklaşıyor. Sonra kavrayamadığı şeylere düşman oluyor.

Gündem bağımlısı toplumda tartışma da bozulur. Tartışmak, iki tarafın hakikate yaklaşmak için birbirini zorlamasıdır. Şimdi çoğu tartışma, kabilelerin birbirine taş atma ayinine döndü. Kimse karşısındakini anlamak istemiyor. Çünkü anlamak zaman ister. Ayrıca anlamaya çalışmak, kabile tarafından ihanet gibi görülebilir. "Sen onu niye anlamaya çalışıyorsun?" diye sorarlar. Oysa insan anlamaya çalıştığı her şeyi onaylamaz. Bazen daha iyi eleştirmek için anlamak gerekir. Ama gündem bağımlısı kalabalık bunu bilmez. O hemen saf ister. Hemen taraf ister. Hemen düşman ister.

Böylece kamusal akıl çölleşir. Herkes konuşur, ama ortak düşünce alanı daralır. Herkes tepki verir, ama ortak idrak zayıflar. Herkes bir şeyler paylaşır, ama toplumun derin hafızasına pek az şey yerleşir. Bu, gürültülü bir çöküştür. Sessiz çöküşlerden bile tehlikelidir. Çünkü insanlar çökerken kendilerini çok canlı zanneder. Ekranlar yanıyor, yorumlar akıyor, videolar dönüyor, herkes konuşuyor; dışarıdan bakınca büyük bir hareket var. İçeriden bakınca, akıl un ufak.

Zihinsel çöküş çoğu zaman böyle gelir. Bir sabah herkes aptallaşmaz. Önce dikkat kısılır. Sonra sabır azalır. Sonra hafıza zayıflar. Sonra dil kabalaşır. Sonra hüküm verme iştahı artar. Sonra delile ihtiyaç azalır. Sonra yalan ile gerçek arasındaki sınır bulanır. Sonra insanlar yalnız kendi kabilelerinin yalanına tahammül etmeye başlar. Sonra hakikat, ortak zemin olmaktan çıkar. Herkes kendi ekranında, kendi yankı odasında, kendi öfkesinin aynasına bakar.

Yankı odası çağın modern mağarasıdır. İnsan orada kendi sesini hakikat sanır. Kendi öfkesinin yankısını toplumun vicdanı zanneder. Kendi çevresinin alkışını halkın sesi diye okur. Oysa sadece benzerlerinin arasında dönüp duruyordur. Gündem bağımlılığı bu yankı odalarını sürekli besler. Çünkü insan kendisini rahatsız eden bilgiye değil, kendisini doğrulayan gürültüye yönelir. Bu da düşünceyi kısırlaştırır. Zihin kendi karşıtına değmeden büyüyemez. Hep aynı seslerle beslenen akıl, bir süre sonra bodur kalır.

Burada en büyük kayıplardan biri de sükûnettir. Sükûnet artık neredeyse şüpheli bir şey gibi görülüyor. Sakin konuşan insan etkisiz sanılıyor. Bekleyen insan korkak sanılıyor. Detay isteyen insan meseleyi sulandırıyor zannediliyor. Oysa sükûnet, düşüncenin nefesidir. Sükûnet yoksa ölçü yoktur. Ölçü yoksa adalet zayıflar. Adalet zayıflarsa geriye kalabalığın iştahı kalır. Kalabalığın iştahı da çoğu zaman merhametli değildir; o, doymak ister.

Gündem bağımlılığı siyaseti de çürütür. Çünkü siyaset, uzun vadeli düşünme işidir. Kurum kurma işidir. Gelecek tasarlama işidir. Toplumsal yaraları anlamak, farklı çıkarları dengelemek, hak ve sorumluluk arasında ölçü kurmak ister. Ama gündem bağımlısı siyaset günlük kavga üretir. Strateji yerine taktik, fikir yerine çıkış, program yerine polemik, ahlâk yerine imaj koyar. Böyle bir siyasette liderler de, muhalifler de, yorumcular da çoğu zaman aynı bataklığın farklı kenarlarında debelenir. Herkes birbirini suçlar, ama kimse toplumu nasıl bu kadar dağınık, öfkeli ve hafızasız bıraktığını konuşmak istemez.

12

Akademi de bu çöküşten muaf değildir. Akademik dünya bile bazen gündemin şımarık çocuğu hâline gelir. Derin çalışma yerine hızlı yorum, uzun emek yerine görünürlük, kavram üretimi yerine popüler başlık arzusu öne çıkar. Herkes "güncel" olmak ister. Fakat güncellik her zaman düşünsel değer anlamına gelmez. Bazen güncel olmak, sadece çağın gürültüsüne iyi poz vermektir. Akademinin görevi her gündeme koşmak değil; gündemin altında çalışan yapıyı görmektir. Eğer akademi de bildirim hızında düşünmeye kalkarsa, geriye diploma takmış yorumculuk kalır.

Bu tablo karanlık görünebilir. Evet, karanlık tarafı var. Ama mesele karamsarlık değil. Mesele teşhistir. Çünkü hastalığın adını koymadan tedavi edemezsiniz. Gündem bağımlılığı çağımızın zihinsel hastalıklarından biridir. İnsanı diri tuttuğunu iddia eder, ama onu parçalar. Duyarlı yaptığını iddia eder, ama onu nasırlaştırır. Bilgili yaptığını iddia eder, ama onu yüzeyselleştirir. Politik yaptığını iddia eder, ama onu kolay manipüle edilen bir tepki aygıtına dönüştürür.

Bu yüzden insanın kendisine sorması gereken soru şudur: Ben gündemi mi takip ediyorum, yoksa gündem beni mi güdüyor?

Bu soru serttir. Ama gerekli. Çünkü insan bazen kendi bağımlılığını sorumluluk sanır. "Ben ülkeyi takip ediyorum" der. "Dünyadan kopmuyorum" der. "Duyarlı kalıyorum" der. Bunlar güzel cümlelerdir. Fakat her güzel cümlenin arkasında saklanan küçük bir yalan olabilir. Gerçekten takip mi ediyoruz, yoksa duramadığımız için mi bakıyoruz? Gerçekten anlamaya mı çalışıyoruz, yoksa öfkelenme ihtiyacımıza malzeme mi arıyoruz? Gerçekten sorumluluk mu duyuyoruz, yoksa kalabalığın dışında kalmaktan mı korkuyoruz?

Gündemden bütünüyle kaçmak mümkün değildir. Zaten doğru da değildir. İnsan yaşadığı çağa sağır olamaz. Zulüm varsa duymalıdır. Haksızlık varsa görmelidir. Toplumsal meselelerden kaçmak düşünce değil,

konforculuktur. Fakat her şeyi duymak zorunda değiliz. Her şeye aynı anda bakmak zorunda değiliz. Her bağırana cevap vermek zorunda değiliz. Her acıyı tüketim hızında paylaşmak zorunda değiliz. Duyarlılığın da bir terbiyesi vardır. Aklın da bir diyeti olmalıdır. Zihin de her önüne konanı yememelidir.

Bazen gündemden çekilmek, dünyadan kaçmak değil; dünyaya daha doğru bakabilmek için gözü yıkamaktır. Bir süre susmak, suskunluk suçu değildir. Bir meseleyi geç konuşmak, duyarsızlık değildir. Hatta bazen en dürüst tavır budur. Çünkü hemen konuşanların çoğu, meseleye değil kendi görünürlüğüne hizmet eder. İnsan bazen biraz geç kalarak daha adil olur. Biraz yavaşlayarak daha sahici olur. Biraz az konuşarak daha ağır söz söyler.

Gündem bağımlılığına karşı en büyük direnç, hafızayı canlı tutmaktır. Not almak. Takip etmek. Unutmamak. Bir olayın peşini bırakmamak. Köpük geçtikten sonra geride ne kaldığını sormak. Her krizin ardından kimlerin kazandığını, kimlerin sustuğunu, kimlerin ezildiğini görmek. Çünkü gündem köpüğü sever; düşünce tortuya bakar. Köpükte şov vardır. Tortuda hakikat.

Zihin çökmek zorunda değil. Ama kendini korumak zorunda. İnsan dikkatinin kapısına bekçi koymazsa, çağın bütün pazarcuları içeri dalar. Kimi korku satar, kimi öfke, kimi kimlik, kimi nefret, kimi umut makyajlı yalan. İnsan hepsini satın alır, sonra kendi ruhunda iflas eder.

Filozof Kirpi: Gündemin her ateşine koşan akıl, sonunda kendi hafızasının küllerinde ısınır.

5. YAVAŞ DÜŞÜNMENİN AHLÂKI

Bir insanın kendi zamanını geri alması, bazen bir devrim kadar büyüktür.

Bunu fazla romantik bulabilirler. "Alt tarafı telefonu kapatmak" diyebilirler. "Biraz az haber izlemek" diyebilirler. "Birkaç saat sosyal medyadan uzak durmak neyi değiştirir?" diye sorabilirler. Fakat mesele bu kadar küçük değildir. Çünkü sürekli aciliyet rejimi, insanı önce zamanından yakalar. Sonra dikkatini alır. Sonra hafızasını dağıtır. En sonunda düşüncesini kendi hizmetine koşar. İnsan artık kendi aklıyla değil, başkalarının gündem takvimiyle yaşar. İşte bu yüzden kendi zamanını geri almak, sadece kişisel bir tercih değil; zihinsel bir haysiyet meselesidir.

Yavaş düşünmek, tembellik değildir.

Bunu en baştan söylemek gerekir. Çünkü çağın en büyük numarası, yavaşlığı beceriksizlik gibi göstermesidir. Hızlı olan akıllı, geç cevap veren yetersiz, bekleyen korkak, susan etkisiz sanılıyor. Oysa gerçek çoğu zaman tersidir. Her şeye hızlı cevap veren insanın cümlesi çoğu zaman kendi cümlesi değildir. Bir yerlerden kapılmıştır. Bir grubun öfkesiyle cilalanmıştır. Bir ekranın parlaklığıyla aceleye getirilmiştir. Yavaş düşünen insan ise önce kendi içindeki gürültüyü susturmaya çalışır. Bu kolay iş değildir. Çünkü insanın içinde de küçük bir kalabalık yaşar.

Yavaş düşünmek, o kalabalığın ortasında bir masa kurmaktır.

Masanın üzerine meseleyi koyarsınız. Hemen hüküm vermezsiniz. Önce bakarsınız. Nereden geldi? Kim söylüyor? Hangi bağlamda söylüyor? Kimin işine yarıyor? Hangi yarayı görünür kılıyor? Hangi yarayı saklıyor? Bende hangi duyguyu kıskırtıyor? Beni hemen kızdırmak mı istiyor, hemen korkutmak mı, hemen taraf yapmak mı, hemen susturmak mı? Bu sorular düşüncenin ilk temizliğidir. Zihinsel abdest gibi bir şey. İnsan önce yüzünü değil, hükmünü yıkar.

Sürekli aciliyet rejimi tam da bu aralığı yok etmek ister. Soru sorma aralığını. Bekleme aralığını. İçine sindirme aralığını. İtirazı olgunlaştırma aralığını. Çünkü aralık varsa insan manipülasyonu fark edebilir. Propagandanın

kokusunu alabilir. Sahte duyarlılıkla gerçek adalet arasındaki farkı sezebilir. Bir topluluğun öfkesine katılmadan önce o öfkenin haklı mı, kullanışlı mı, kirli mi olduğunu tartabilir. Aciliyet bunu sevmez. Aciliyet insanı hemen sürüye katmak ister. Düşünce ise insana önce ayakta durmayı öğretir.

Bu yüzden yavaş düşünmenin ahlâkı, kalabalıktan nefret etmek değildir. Dünyadan kaçmak değildir. Gündemi bütünüyle terk etmek değildir. İnsan yaşadığı çağın yaralarına sağır olamaz. Zulüm varsa duyacak. Haksızlık varsa görecektir. Çocuk ağlıyorsa susmayacak. Fakat görmenin de bir terbiyesi var. Duyarlılığın da bir ölçüsü var. Her acıyı paylaşım malzemesine çevirmek, her haksızlığı kendi görünürlüğünün yakıtı yapmak, her felaketten kendine ahlâk vitrini kurmak başka bir çürümedir. Yavaş düşünmek burada devreye girer. İnsana şunu söyler: Önce acının yüzüne bak. Sonra konuş. Önce kimin yandığını anla. Sonra cümle kur.

Bu çağda susmak bazen korkaklık değildir. Bazen insanın cümlesini kirliletmek için gösterdiği son terbiyedir. Elbette suskunluğun da çürümüş biçimleri vardır. Korkudan susmak var. Menfaat için susmak var. Zalimden yana susmak var. Makamı, maaşı, çevreyi, alkışı korumak için susmak var. Bunlar suskunluk değil, ruhun kiraya verilmesidir. Fakat bir de düşünmek için susmak vardır. Delil beklemek için susmak. Hükmü ağırlaştırmak için susmak. Kalabalığın linç iştahına odun taşımamak için susmak. İşte bu susma, düşüncenin nefes alma hakkıdır.

Bugünün insanına en çok bu hak lazım.

Çünkü herkes sürekli konuşuyor. Herkes kanaat açıklıyor. Herkes hüküm veriyor. Herkes bilirkişi, herkes savcı, herkes stratejist, herkes ahlâk komiseri. Ama bu kadar konuşmanın içinden niçin daha fazla hikmet çıkmıyor? Çünkü konuşmanın çoğu düşünceden doğmuyor. Tepkiden doğuyor. Kabile sadakatinden doğuyor. Görünür olma iştahından doğuyor. Kaçırma korkusundan doğuyor. Bazen de düpedüz boşluktan doğuyor. İnsan içindeki boşluğu sesle kapatıyor. Gürültü, çağın ucuz battaniyesi gibi; örter ama ısıtmaz.

14

Yavaş düşünmenin ahlâkı, insana boşluğu da öğretir. Her boşluk doldurulmak zorunda değildir. Her sessizlik hemen bir içerikle kapatılmak zorunda değildir. Her dakika verimli geçmek zorunda değildir. İnsan bazen pencereden bakar. Yürür. Bir cümleyi taşır. Bir kitabın kenarına not düşer. Bir meseleyi iki gün içinde gezdirir. Bu eski usul görünebilir. Evet, eski usuldür ve iyidir. Her eski şey kötü değildir. Bazı eski şeyler insanı insan tutan son sağlam direklerdir. Demlenmek, beklemek, ölçmek, utanmak, yüz yüze konuşmak, sözünün arkasında durmak... Bunlar çağın hızına yenilirse geriye cilalı bir barbarlık kalır.

Yavaş düşünmek biraz da utanma yeteneğini korumaktır. Çünkü acele hüküm veren insan, yanıldığında çoğu zaman utanmaz. Yeni gündeme geçer. Dün yanlış suçladığı kişiyi unuttur. Dün yaydığı yalanı siler, bugün başka bir öfkenin önüne geçer. Bu hafızasızlık utanmayı öldürür. Utanma ölünce düşünce kabalaşır. İnsan artık cümlesinin bedelini hissetmez. Oysa düşünce, kendi yanılma ihtimalini yanında taşır. Bu yüzden daha dikkatli konuşur. Daha az bağırır. Daha çok dinler. Dinlemek de yavaşlığın ahlâkına dahildir. Çünkü hızlı çağ dinlemeyi sevmez. Hızlı çağ sadece cevap yetiştirmeyi sever.

Dinlemek, karşıdakinin cümlesini kendi zihninde ağırlamaktır. Bu ise sabır ister. İnsan dinlerken hemen savunmaya geçmez. Hemen saldırmaz. Hemen etiketlemez. Önce anlamaya çalışır. Anlamak onaylamak değildir. Bu basit ayrımı kaybettiğimiz için kamusal tartışma bu kadar çürüdü. Birini anlamaya çalıştığında onun tarafına geçmiş sayılıyorsun. Hayır. Bazen anlamak, daha temiz eleştirmek içindir. Bazen anlamak, adaleti zedelememek içindir. Bazen anlamak, kendi öfkenin seni aptallaştırmasına engel olmak içindir.

Yavaş düşünmenin ahlâkı, aynı zamanda seçme ahlâkıdır. İnsan her şeye bakamaz. Her şeyi okuyamaz. Her videoyu izleyemez. Her tartışmaya giremez. Her acil çağrıya koşamaz. Bunu kabul etmek gerekir. Sınırlı bir varlığımız. Dikkatimiz sınırlı. Ömrümüz sınırlı. Ruhumuz sınırlı. Bu sınırı bilmeyen insan, her şeyi takip etmeye çalışırken hiçbir şeye gerçekten sadık kalamaz. Sadakat de düşüncenin bir parçasıdır. Bir meseleye sadık

kalmak. Bir kitabı bitirmek. Bir soruyu yıllarca taşımak. Bir haksızlığın peşini gündem sönünce de bırakmamak. Bunlar yavaş aklın işleridir.

Gündem köpük ister; düşünce tortuya bakar.

Bu cümleyi akılda tutmak gerekir. Köpük parlaktır, çabuk yayılır, dikkat çeker. Tortu ise aşağıda kalır. Onu görmek için eğilmek gerekir. Bir toplumun gerçek hikâyesi de çoğu zaman tortudadır. Unutulmuş dosyalarda. Yoksul evlerin sessizliğinde. Çocukların okul çantasında. Mahkeme koridorlarında. Kiralık ev ilanlarında. Üniversite kantinlerinde. Hastane kuyruklarında. Emeklinin pazar filesinde. İşte yavaş düşünce buralara bakar. Çünkü hakikat her zaman en gürültülü yerde bağırır. Bazen en sessiz yerde bekler.

Bu yavaşlık, ahlâkî bir direniştir. Çünkü çağ insanı sürekli hızlandırarak onun sorumluluk duygusunu dağıtıyor. İnsan bir şeye üzülmeyen başka bir şeye kızıyor. Bir meseleyi anlamadan başka bir tartışmaya geçiyor. Birinin acısını kavramadan başka bir felakete bakıyor. Bu hızın içinde merhamet bile yüzeyselleşiyor. Yavaş düşünmek, merhameti de derinleştirir. Çünkü merhamet sadece üzülme değildir. Birinin acısının yapısal sebebini görmeye çalışmaktır. O acının tekrar etmemesi için hafızayı diri tutmaktır. Acıya kendi gösteri ihtiyacımızı bulaştırmamaktır.

Kendi zamanını geri alan insan, kendi ahlâkını da geri almaya başlar. Sabah ilk iş ekrana bakmamak küçük bir şey gibi görünür; ama bazen insanın güne kimin hükmedeceğini belirler. Bir haber karşısında hemen paylaşmamak küçük bir şey gibi görünür; ama yalanın taşıyıcısı olmamak büyük bir şeydir. Bir tartışmada hemen taraf olmamak küçük görünür; ama adaletsiz bir linçten uzak durmak ciddi iştir. Bir metni sonuna kadar okumak küçük görünür; fakat parçalanmış dikkat çağında bu neredeyse soylu bir isyandır.

Elbette yalnız bireysel disiplin yetmez. Kurumların da yavaş akla ihtiyacı var. Siyasetin, eğitimin, medyanın, akademinin, hukukun... Her kurum kendi aciliğini kutsadığında toplumun ortak aklı parçalanır. Eğitim sürekli sınav paniğine, siyaset sürekli kriz diline, medya sürekli son dakika şehvetine, hukuk sürekli dosya trafiğine, akademi sürekli görünürlük yarışına teslim olursa, toplum düşünme kabiliyetini kurumsal olarak kaybeder. O zaman tek tek insanların yavaşlaması önemlidir ama yetmez. Yavaş düşünme aynı zamanda kamusal bir talep olmalıdır: Daha az bağırın, daha iyi gerekçelendirin. Daha az köpük, daha çok hafıza. Daha az panik, daha çok ölçü.

Fakat bu talep önce insanın kendi içinde başlar. Çünkü kendi içinde panik taşıyan insan, dışarıda sükûnet kuramaz. Kendi dikkatini koruyamayan insan, kamusal aklı savunamaz. Kendi cümlesine sabredemeyen insan, hakikat için uzun yol yürüyemez. Bu yüzden yavaş düşünmenin ahlâkı, insanın kendine karşı dürüst olmasıyla başlar. Ben niçin acele ediyorum? Neyi kaçırmaktan korkuyorum? Hangi boşluğu gürültüyle örtüyorum? Hangi öfke beni kullanıyor? Hangi gündem bana kendi meselemden kaçma imkânı veriyor?

Bunlar rahatsız sorular. Ama iyi sorular zaten biraz rahatsız eder. İnsanı konforlu cehaletinden çıkarır. Sürekli aciliyet rejimi bizi hep dışarıya çağırır. Yavaş düşünce ise bazen içeriye çağırır. İçeriye dönmeden dışarıya doğru bakılamaz. İnsan kendi içindeki panik tüccarlarını susturmadan çağın panik tüccarlarını teşhir edemez.

Düşünceyi kurtarmak istiyorsak, önce zamanı kurtarmalıyız. Zamanı kurtarmak istiyorsak, dikkati korumalıyız. Dikkati korumak istiyorsak, her çağrıya cevap vermeme cesaretini öğrenmeliyiz. Bu çağda özgürlük, sadece konuşabilmek değildir. Özgürlük, ne zaman susacağını, ne zaman bekleyeceğini, ne zaman cevap vermeyeceğini bilmektir. Hatta bazen en büyük özgürlük, önüne atılan gündem yemini yememektir.

Yavaş düşünmenin ahlâkı bize bunu öğretir: İnsan her şeye yetişmek zorunda değildir; ama kendi aklına geç kalmamalıdır. Çünkü kendi aklına geç kalan insan, başkalarının aciliyetine ömür tüketir. Sonunda çok şey görmüş, çok şey duymuş, çok şey paylaşmış olur. Fakat kendine ait sağlam bir hüküm, derin bir hafıza, ahlâklı bir dikkat geliştirememişse, çağ onu kullanmış ve geçmiştir.

Bize gereken şey budur: Kullanılmamış bir akıl. Kiraya verilmemiş bir dikkat. Panikle yönetilmeyen bir vicdan. Köpükle sarhoş olmayan bir hafıza.

Filozof Kirpi: Yavaş düşünen akıl geç kalmaz; sadece hakikatin kapısına nefes nefese varmayı reddeder.